

reviews reviews bogomtaler bogomtaler recensioner recensioner

Helena Mattsson:

Arkitektur och Konsumtion, Reyner Banham och utbyttbarhetens estetik

Symposium, Stockholm 2004

Recension av Nils-Ole Lund

I 1960 udgav den engelske arkitekturhistoriker Reyner Banham bogen *Theory and Design in the First Machine Age*. Hovedtesen var, at den modernistiske arkitektur, der voksede frem efter første verdenskrig var et svar på industrialismens teknologiske fremskridt, men svaret var først og fremmest symbolsk. Han sammenlignede Corbusiers Villa Savoye med Buckminster Fullers Dymaxion House, begge fra slutningen af 1920'erne, idet han hævdede, at det sidste hus, cirkulært og udført i metal og plastic, i modsætning til Coubusiers hvide, internationale stil var en radikal teknisk løsning af boligens problem.

Reyner Banhams bog var baseret på et omfattende studium af den moderne arkitekturs kilder, skriftlige og tegnede. I modsætning til sine forgængere, Giedion og Pevsner, indlemmede han både den italienske futurisme og den tysk-

hollandske ekspressionisme i historieskrivningen. Begge fænomener pegede frem mod hans egen tid efter anden verdenskrig, hvor en ny maskinalder var ved at afløse den første. USA var nu den nye verdensmagt, og den amerikanske populærkultur bredte sig til Europa. I løbet af 1950'erne ændrede England sig fra at være et rationeringssamfund til at blive et varesamfund. Industriens opgave skiftede fra at dække behov til at klare afsætning. Bilens former blev et afgørende salgargument, men for Banham var de udragende finner og den megen forkromning ikke udslag af vulgaritet, men tilfredsstillende af et elementært begær. Markedet imødekom den brede befolknings ønske om at ytre sig gennem formen. Bag Reyner Banhams akademiske afhandling lå der således nogle synspunkter, som han som medlem af The Independent Group allerede i begyndelsen af 1950'erne havde formuleret i en række artikler: den internationale arkitektur var styret af en elitær formalisme, der ikke harmonerede med hverken den tilgængelige teknologi eller med den brede befolknings ønsker.

Helena Mattsson pløjer dybt i tidens tekster og hendes konklusioner er meget nuancerede. Hun ser Banhams tanker som et forsøg på at konstruere en udbyttelighedens æstetik, hvor industridesigneren i stedet for arkitekten bliver hoved-

personen. England var (og er) et klassesamfund og popkulturen skulle demokratisere kunsten og arkitekturen.

I 1966 udsendte Reyner Banham en ny bog. Oversat til tysk hed den *Brutalismus in der Architectur*. Umiddelbart kan det synes underligt, at Banham skulle lancere en ny form for elitær arkitektur, for folk elskede ikke ligefrem den rå beton. Men han koblete også denne direkte og 'virkelige' bygningskunst til Independent Groups bestræbelser i 1950'erne, hvor objekter og materialer, der var 'as found', blev dyrket. Banham anså brutalismen som en korrektion af modernismen, ikke mindst når det gjaldt dennes byplanideer. I stedet for et nyt formsprog ville de engelske ophavsmænd til brutalismen en ny etik.

Helena Mattson inddrager filosoffer som Baudrillard og Benjamin i sin diskussion af konsumsamfundets indflydelse på arkitekturen. Når huse og produkter bliver til varer på et marked bliver de differentierede for at ramme forbrugergruppernes divergerende smag. Det er 'tegnet' der bliver afgørende for om begæret opfyldes. Den originale og unikke

arkitektur bliver et 'branding'-fænomen, der skal henlede opmærksomheden mod en virksomhed eller en by.

I disse år, hvor markedssynspunkter vinder frem overalt, og hvor borgerne bliver forbrugere, er det en nyttig bog Helena Mattsson har skrevet. Hvor Banham mente, at den nye teknologi ville fremtvinge en ny, demokratisk æstetik, viste imidlertid den senere udvikling, at det ikke så meget var produktionen, der bestemte vilkårene. Det blev markedsføringen, der fastlagde æstetikken. Når modernismen nu igen er aktuell, så er der kun tale om et modefænomen. Arkitekten er blevet modedesigner.

Helena Mattsson har leveret os en beskrivelse af den periode i engelsk kultur og arkitektur, der har været underbelyst i Skandinavien, hvor debatten i efterkrigsårene gik andre veje. Nu da man igen foreslår præfabrikation af boliger for at afhjælpe boligkrisen i den tredje verden, er det nyttigt igen at se Smithson-familiens fremtidshus fra 1956. Det er ikke underligt, at der kun blev fremstillet et enkelt eksemplar. Det lå meget langt væk fra folks forestilling om et hjem.

Nils-Ole Lund, Arkitektskolen Aarhus

Mattias Kärrholm:

Arkitekturens territorialitet – till en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum

Institutionen för arkitektur, Lunds universitet, 2004

Recension av Dag Østerberg

Arkitekturens forhold til *territorialitet* har de siste tiår fått mer oppmerksomhet fra teoretikere. I sin nylig utkomne doktorgradsavhandling gjør Mattias Kärrholm territorialitet både til gjenstand for en grundig almen drøftelse, og for en spesifikk undersøkelse. Han er opptatt av byenes offentlige rom, og belyser dette ved å beskrive tre offentlige rom, tre torg, i Lund. Han vil forstå disse offentlige plasser i deres territorialitet.

Etter en gjennomgang av tidligere bidrag til emnet, foretar Kärrholm sin egen klassifisering av forskjellige former for "produksjon" av territorier, rom eller plasser.

Neste steg han gjør, er å knytte denne tenkning om territorialitet til to fremtredende franske bidrag, nemlig Michel Foucaults og Bruno Latours skrifter om makt og materialitet. Fra og med sin bok fra 1975 om fengslet og disiplinen og frem til sin død, betonte Foucault mer og mer hvordan makt gjennomtrenger alle forhold mellom mennesker, også ved omgivelsenes og bygningenes utformning. Den noe yngre Latour har fulgt opp ved undersøkelser av "maktens mikrofysikk", og ved å fremlegge sin ANT, eller *aktant-nettverks-teori*. Denne teori vil gjøre det lettere å forstå hvordan de materielle gjenstander deltar i samfunnslivet som en slags "aktører" på linje med mennesker, og begrepet om *aktant* skal omfatte både mennesker og ting som virksomme vesener. (Latours begrepsdannelser forekommer som en parallell til Hegel-Marx-tradisjonen, med Sartres praktisk-trege felt som foreløpig endepunkt.)

Kärrholm markerer at han ikke betrakter ANT som noen "patentløsning", men at teorien har klare fordeler. Innen Latours begrepsverk danner Kärrholm på egen hånd, eller overtar fra andre, en rekke skiller eller distinksjoner – som

skillet mellom territoriell strategi og taktikk, territoriell assosiasjon og appropriasjon og mellom nettverk, sort og kropp.

Siktepunktet er måter å ta i besittelse, tilegne seg, kontrollere territoriet, utforme det slik at det mer eller mindre sterkt påvirker mennesker til å oppføre seg og bevege seg på bestemte måter. Dette er territoriell *strategi*, mot dette står så forskjellige former for *taktikk* – et eksempel er en flokk fotgjengere som blir så utålmodige av å vente ved en fotgjengerovergang at de simpelthen setter seg i bevegelse og tar dette gatestykket i besittelse. Et annet er barn og unges opphold i trappeopp ganger, bussholdeplasser, hvorved de taktisk gjør dette til sine steder.

Kärholm vil undersøke territoriet ikke bare som et handlingsfelt, men også som et *handlende* felt, som et *nettverk av aktanter*. De materielle ting har betydninger og påvirkninger som ikke kan tilbakeføres til ”kontekst” og sosio-kulturelle mønstre.

Kärholm skriver utførlig om måter å *stabilisere* et territorium på, ”stabiliseringsformer”. Disse former skal dels erstatte maktbegrepet, som han stiller seg tvilende til. Stabilisering går å frembringe eller fremme forutsigbarhet og gjen tagelse, og påminner om sosiologen Max Webers klassiske tolkning av moderne samfunn og deres særegne rasjonalitet.

Kärholm henviser både til Foucault og Deleuze – til Foucaults makt- og disiplin studier, og til Deleuzes begreper om territorialisering og deterritorialisering. Dette er vel i seg selv med å *destabilisere* avhandlingen. Foucault og Deleuze var eller er ytterliggående anarkister, som tenker på galskapens rand – i likhet med forbildet Nietzsche. Weber, derimot, var vel nærmest stoisk, vestens rasjonalitet var en skjebne som det gjaldt å holde ut; han sto anarkismen fjernt. De etterfølgende weberianere virker snarere veltilpassete: Fornøye med maktforholdene og den omseggrípene formålsrasjonaliteten, die Zweckrationalität, som preger og gjennomtrenger det ene område etter det andre av hele samfunnsformasjonen.

Kärholm selv fremstår hverken som nyanarkist eller som weberianer, men som talsmann for det vi pleide å kalle ”modell Skandinavia”, et sosial-liberalt demokrati eller et sosialdemokrati.

Den generelle arkitekturlære forbindes i avhandlingen med en omsorg for *offentlige rom*. Hvordan kan man forstå offentlige rom som *torg* som steder for strategi og taktikk, assosiasjon og appropriasjon?

Kärholm tenker på det offentlige som noe vi alle skal ha felles – offentlighet går jo på åpenhet (öffen (ty.)= åpen) Torg er og skal helst være åpne, felles rom. Under denne synsvinkel blir torgets problematikk å undersøke hvordan forskjellige nettverk, aktanter, assosiasjoner osv. er med å bestemme den offentlige plassen som et felt av pågående mikro-konflikter som dels hemmer, dels fremmer et demokratisk torg.

Kärholm skjelner mellom to former for offentlighet – den ene går på at fremmede kan omgås og være til stede samtidig uten å ville fordrive hverandre. Den andre gjelder diskusjon og kommunikasjon, torget som ”agora”. Kärholm vil behandle begge under ett – han hevder at de komplekse torg qua territorialiteter legger forholdene til rette for og fremmer forskjellige slags virksomheter, både politiske opptog og taler, torghandel, eller å spise sin lunch i solen, ved siden av fremmede som har nok med sitt.

Kärholm peker på hvilke ”produksjonsformer” av territorialitet som er gunstige, som frembringer gode eller vellykkede torg. Han kommer til at det er torg med ”kompleks territorialitet” som er å anbefale. Av torgene i Lund er Mortenstorget den mest vellykkede offentlige plassen, sammenlignet med Clemenstorget og Fäladstorget.

Ved siden av å gi et selvstendig bidrag til arkitekturteorien gir denne avhandling et godt overblikk over emnets faglitteratur. Forfatteren viser seg både skarpsindig og belest. *Arkitekturens territorialitet* vil for de fleste være lærerik lesning.

Dag Østerberg

Institut for musikkvitenskap
Universitetet i Oslo